

Rosmalla

Een uitgave van
Heemkundekring
Rosmalen

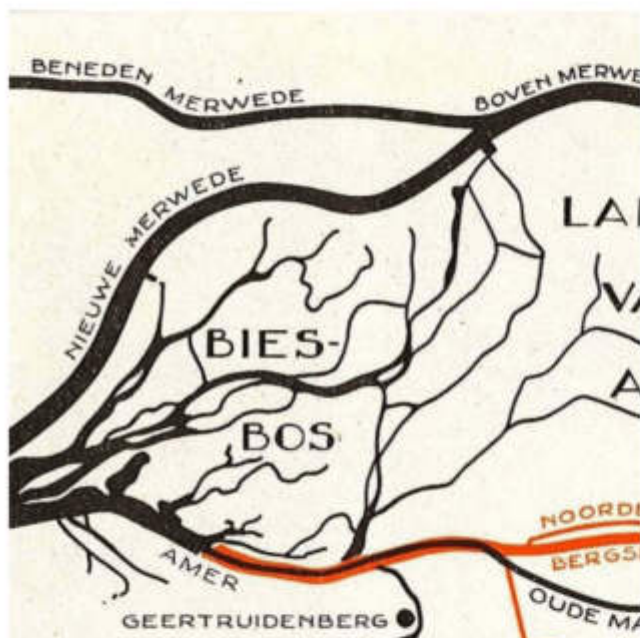
**De strijd
voor droge
voeten**

Rosmalen
rond 1830

Giersbergen en
Coudewater

Jaargang 54 nr 5

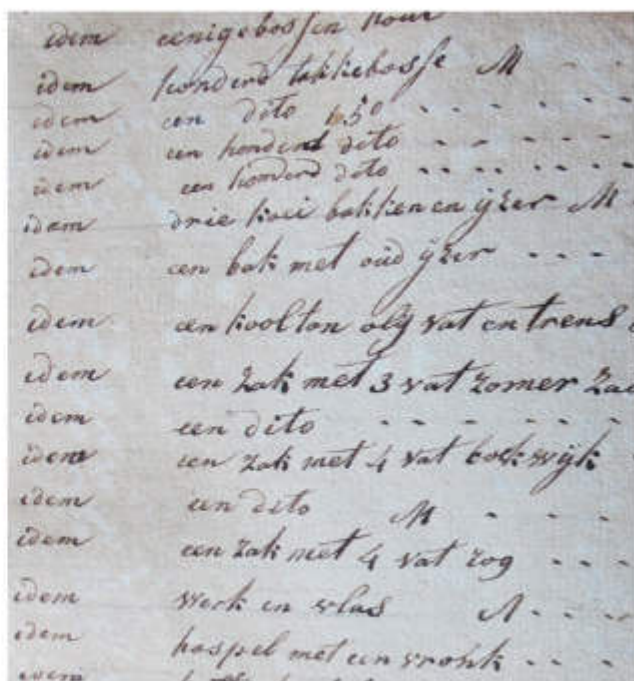
In deze uitgave

21

Rosmalen rond 1830

Het terugvinden van een schrift uit 1830 levert veel gegevens op over het leven in Rosmalen, 200 jaar geleden.

Eeuwenlange strijd voor droge voeten

6

De oprichting van de Nationale Waterstaatsdienst in 1798 en de sluiting van de Beerse Overlaat in 1942 waren hoogtepunten voor onze waterbeheersing.

En verder

Voorwoord	4	Toen Rosmalen nog Rusmölle waar	18
Voor u gehoord	5	Steven Tibosch kon het mooi vertellen	20
D'n Brabantsen Boer	14	Beschermheiligen en meer (2)	27

34

Giersbergen en Coudewater

Op 18 september 1882 sterft Clasina Gubbels uit Giersbergen in Coudewater. Zij werd daar verpleegd vanwege godsdienstwaanzen. Maar was dat wel zo?

De grote overstroming in 1876	30
Foto onbekend (8)	38

Rosmalla

Rosmalla (ISSN 0925-2894) wordt 4 keer per jaar uitgegeven onder eindverantwoording van het bestuur van Heemkundekring Rosmalen, Hoff van Hollantlaan 1 5243 SR Rosmalen

Website

www.heemkundekringrosmalen.nl

Bestuur Heemkundekring Rosmalen

- Voorzitter, vacature
- Marja Spierings-Voets secretaris
- Wim van Son, penningmeester
- Peter van Hoek, lid
- Hans Groenewoud, lid
- Piet Karsten, lid

Werkgroep Redactieraad 'Rosmalla'

- Gerrit Mol
- Hans Groenewoud
- Michiel van Heumen
- Wim van Son
- Nieke Roos
- Wil Coppelmans
(lay-out en tekstverwerking)

Productie:

- Druk: Nextprint B.V. den Bosch

Losse nummers:

- € 5,50 per uitgave

Kopijadres:

- info@heemkundekringrosmalen.nl

Ledenadministratie:

- ledenadministratie@heemkundekringrosmalen.nl

Uitgave van

Iedere auteur draagt persoonlijke verantwoordelijkheid voor zijn of haar artikel. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd tenzij bronvermelding plaatsvindt.

Voorwoord

Onlangs was ik bij een bijeenkomst over de Acht van Chaam. Een van de onderwerpen die daar ter sprake kwam was het beruchte "koolassiepad" wat in mijn jeugd het aantrekkelijkste stuk van deze wielervedstrijd was. Nou zullen velen van u dit woord nog wel herkennen. Ik ga niet uitleggen wat het woord inhield, dat hoort niet in een Rosmalens blad.

Wel bleek mij toen hoe snel de wereld aan het veranderen is. Toen ik de zaal eens rondkeek, ontdekte ik dat ik met mijn prille 78 jaar zo-

**Wat nog wel bestaat,
en wereldwijd zelfs in
hogere mate, is de strijd
tegen het water**

wat de oudste bezoeker was. De aanwezigen keken mij met holle ogen aan toen ik het woord "koolassiepad" gebruikte. Dat woord wordt

niet meer gebruikt, omdat dat soort wegen en paden er niet meer zijn.

Wat nog wel bestaat, en wereldwijd zelfs in hogere mate, is de strijd tegen het water. In Rosmalen heeft dat altijd een grote rol gespeeld: hoe houden we het droog en hoe houden we het water vast? In deze aflevering van het blad van onze heemkundekring leest u er weer veel over. Natuurlijk bieden we u ook andere verhalen en vooral mooie foto's. U zult wellicht verbaasd zijn over de nieuwe vormgeving van **Rosmalla**. Daar is hard aan gewerkt. Vertel ons wat u er van vindt. **Veel leesplezier!**

De redactie

Foto voorzijde

Foto van de Nieuwendijk

Foto: Antoinette van Grinsven

Foto achterzijde

Deze foto is van de bebouwde polder, nu de Groote Wielen geheten.

Foto: Antoinette van Grinsven

Voor u gehoord

Harry Coppenst

't Lèkt wel of ze hier mi d'n os gevaore hebbe.
(Gezegd van een slingerende weg.)

Hij kèkt ès 'n koew diej kalve moet.
(Gezegd van iemand die een pijnlijk gezicht trekt.)

Ze hèn daor mar 'n mager bisje.
(Daar valt niet veel te halen.)

Is d'n boer niej goewd of zèn de henne ziek?
(Gezegd tegen een vrouw die erg sip kijkt.)

Rot 't hoi dan groeit de gèrst.
(Wat voor het een slecht is, is goed voor het ander.)

D'n os is nog niej vet.
(Gezegd wanneer men nog niet kan betalen.)

'n Gèèt over de streng.
(Gezegd wanneer een meisje moet trouwen.)

Toen mènnen aauwdste zoon verkering kreeg,
gong iej vur d'n irste keer mi 't mèdje naar binne.
De vòdder van 't meisje laag op z'n gemak in

zonne luie stoel. Hij bekeek d'n binnekommer en zin toen: "Gè hoeft hier niej mer binne te komme!"

Mènne zoon verschoot z'n èige te pletter en vroeg: "En wurrum dan niej?"
Waarop de vader van 't mèske hil dreug opmerkte: "Umdè ge al binne bent!"

Jan ston op trouwe. Hij waar acht jaor aauwer ès z'n ònstònde bruid Merie. Merie waar 'n schón struise meid en Jan mende dè 't mi hum ok hil wè waar, mar bè Merieje thuis dochte ze daor hil anders over. "Mar durske toch," hà moeder geklaagd, "dè ge oew èige toch dur zònne aauwen handdoek lót afdreugel!" Merie laachde d'r mi en 't moet gezeed: 't is 'n hil goei huwelek geworre.

Francien van den Heuvel

Eeuwenlange strijd voor droge voeten, deel 2

In het vorige nummer van *Rosmalla* beschreven wij enkele preventieve maatregelen die genomen werden tot en met de achttiende eeuw om de waterstaatkundige situatie beter te beheersen. In dit artikel tonen we enkele belangrijke acties die in de negentiende en twintigste eeuw genomen werden in de strijd tegen het water. De oprichting van een nationale waterstaatsdienst in 1798 was hiervoor dan ook van groot belang. Desondanks zou het tot 1942 duren voordat de Beerse Overlaat definitief gesloten kon worden.

Centralisatie van waterstaatszorg

Dat het lang duurde voordat er daadwerkelijke verbeteringen zouden komen, lag niet zozeer aan laksheid van het bestuur maar vooral aan de complexe situatie en het tekort aan financiën. Een wezenlijke stap voorwaarts was in ieder geval de oprichting van een nationale waterstaatsdienst (nu Rijkswaterstaat) in 1798 in de Bataafs-Franse tijd (1795-1813). Niet dat daarmee alle problemen meteen opgelost waren, maar het betekende een belangrijke ont-

beleid. Hoewel de waterstaatsdienst met de nodige aanloopproblemen kampte, ze ondervond bijvoorbeeld veel tegenstand van de bestuurders van de oude gewesten die hun machtspositie wilden behouden, haalde ze in 1800 al een positief resultaat. In dat jaar werd een landelijk systeem van dijkbewaking ingevoerd. Deze zogeheten riviercorrespondentie hield in dat het personeel van de dienst bij hoogwater en ijsvorming de waterstanden vastlegde en noodmaatregelen nam.¹ De gemeten situatie bovenstrooms werd ook zo snel mogelijk doorgegeven aan de benedenstrooms gelegen gebieden.² Dit maakte het mogelijk om sneller maatregelen te nemen om de overlast te beteugelen.

Een wezenlijke stap voorwaarts was in ieder geval de oprichting van een nationale waterstaatsdienst

wikkeling op weg naar een centraal geleide eenheidsstaat. In de periode van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden werd beleid immers vooral op lokaal en gewestelijk niveau ontwikkeld en was er nog nauwelijks landelijk

Riviercommissies

Na de totstandkoming van het Koninkrijk der (Verenigde) Nederlanden in 1813, stelde koning Willem I in 1821 een riviercommissie in. Tot haar taak behoorde het bedenken van een oplossing om de rivieren Rijn, Lek, Waal en Maas beter te laten afwateren en het gevaar op overstromingen daarmee te verkleinen.³ De

deskundigen verzandden echter in een strijd in welke richting de oplossing gezocht moest worden, enerzijds een afleidingsprincipe met veel overlaten langs de rivieren om overtollig water op te vangen, anderzijds een stroomverbeteringsrichting waarbij men vooral ijsverstoppingen probeerde te voorkomen. De Nijmeegse luitenant-generaal en waterbouwkundige Cornelis R.T. Krayenhoff (1758 – 1840) bracht een heel ander plan in dat hij beschreef in zijn *“Proeve van ontwerp tot scheiding der rivieren de Whaal en de boven-Maas en het doen afloopen dezer laatste, over hare oude bedding op het Bergsche Veld”*.

Hij oordeelde dat iedere rivier een eigen monding in zee moest krijgen. Dit uitstekend, door-dachte voorstel haalde het echter (nog) niet. Van de aanbevelingen in het eindrapport van deze riviercommissie werd uiteindelijk alleen het opruimen en verruimen van de Beerse Overlaat uitgevoerd. Het resultaat was nog meer wateroverlast in het noordoostelijk deel van Noord-Brabant. Koning Willem I benoemde hierna een tweede riviercommissie die haar werk gereed had in 1840, maar door de Belgische Opstand pas in 1849 haar rapport uitbracht. Hierin zaten geen voorstellen voor verbetering van de Maas.

Ferrand en Van der Kun, een nieuwe lichting waterstaatsingenieurs

Maar na 1850 kwam er een nieuwe lichting waterstaatsingenieurs die openstond voor daadwerkelijke verbeteringen in de waterhuishouding. De inspecteurs van Rijkswaterstaat J.H. Ferrand en J. van der Kun publiceerden toen een rapport waarin zij pleitten voor een eigen riviermonding voor de grote rivieren in zee. Het lijken een paar simpele woorden, een eigen riviermonding in zee, maar het behelsde een

Hij oordeelde dat iedere rivier een eigen monding in zee moest krijgen.

uiterst complexe situatie. Iedere rivier diende zodanig ingericht te zijn dat zij zijn eigen ijs en water naar zee kon afvoeren. Met dit pleidooi koos deze nieuwe generatie waterstaatsingenieurs duidelijk voor het stroomverbeteringsprincipe, geïnspireerd door Krayenhoff. Dat betekende overigens niet dat Ferrand en Van der Kun meteen een rapport publiceerden dat alle hobbels in de uitvoering zou weghalen. Zij waren zich ongetwijfeld bewust van de vele obstakels die nog overwonnen moesten worden. Ervaring met de beoogde grootschalige verbeteringswerken moest opgebouwd worden, maar met een positieve insteek hoopten zij, met vallen en opstaan, hun plannen te realiseren.

Voor de Maas in Noord-Brabant en Gelderland betekende dit plan dat er in 1851 en 1852 diverse dwarskribben werden aangelegd tot verbetering van de ondiepten in de riviervakken beneden Grave. Ook werd een leidam gelegd beneden het Fort Crèvecœur aan de mond van de Dieze. Hierdoor werd zowel de in- als uitgang van de Dieze verbeterd alsmede de waterstand op de Maas langs de Diezemonnd. In 1852 werd de mond van de Dieze verlegd tot aan de normale oever van de Maas. Dit kwam de scheepvaart ten goede. Daarnaast verwachtte men dat het uitbaggeren van de Diezemonnd voor de Maas niet meer jaarlijks nodig was.⁴

Na het aanbrengen van de bovenvermelde verbeteringen kon de afsluiting van de open ver-

binding tussen Maas en Waal bij Sint Andries besproken worden, een volgende stap op weg naar de scheiding van Maas en Waal. Deze afsluiting was eerder geadviseerd door ingenieur Johannes G.W. Fijnje (1822 – 1900) en in 1850 overgenomen door de inspecteurs Ferrand en Van der Kun. Zij bepaalden daarbij een volgorde van uitvoering van werkzaamheden en

Nu kon de afsluiting van de open verbinding tussen Maas en Waal bij Sint Andries besproken worden

wezen daarbij naar de noodzakelijkheid van de verbetering van de Beneden Waal en van de Oude en Nieuwe Merwede. Deze verbetering moest immers voorafgaan aan de volledige scheiding van Maas en Waal.⁵ Daarom werd van 1861-1874 eerst de Nieuwe Merwede gegraven van de Boven-Merwede bij Werkendam naar het Hollands Diep. Hierdoor kon het water van de Boven-Merwede (Waal) sneller worden afgevoerd. Gedurende die periode werden er diverse scenario's onderzocht voor de verbetering van de afvoer van de Maas. Uiteindelijk kozen de waterstaatsingenieurs J. van der Kun, H.F. Fijnje en F.J. Conrad voor de aanleg van een eigen riviermonding voor de Maas.⁶

Maar hoe keek Defensie tegen deze plannen aan? De Maas maakte immers nog steeds onderdeel uit van de Zuiderwaterlinie en men diende met een besluit tot verlegging van de Maasmond rekening te houden met militaire belangen. Dat veranderde toen er na de Frans-Duitse oorlog behoefte aan een nieuw

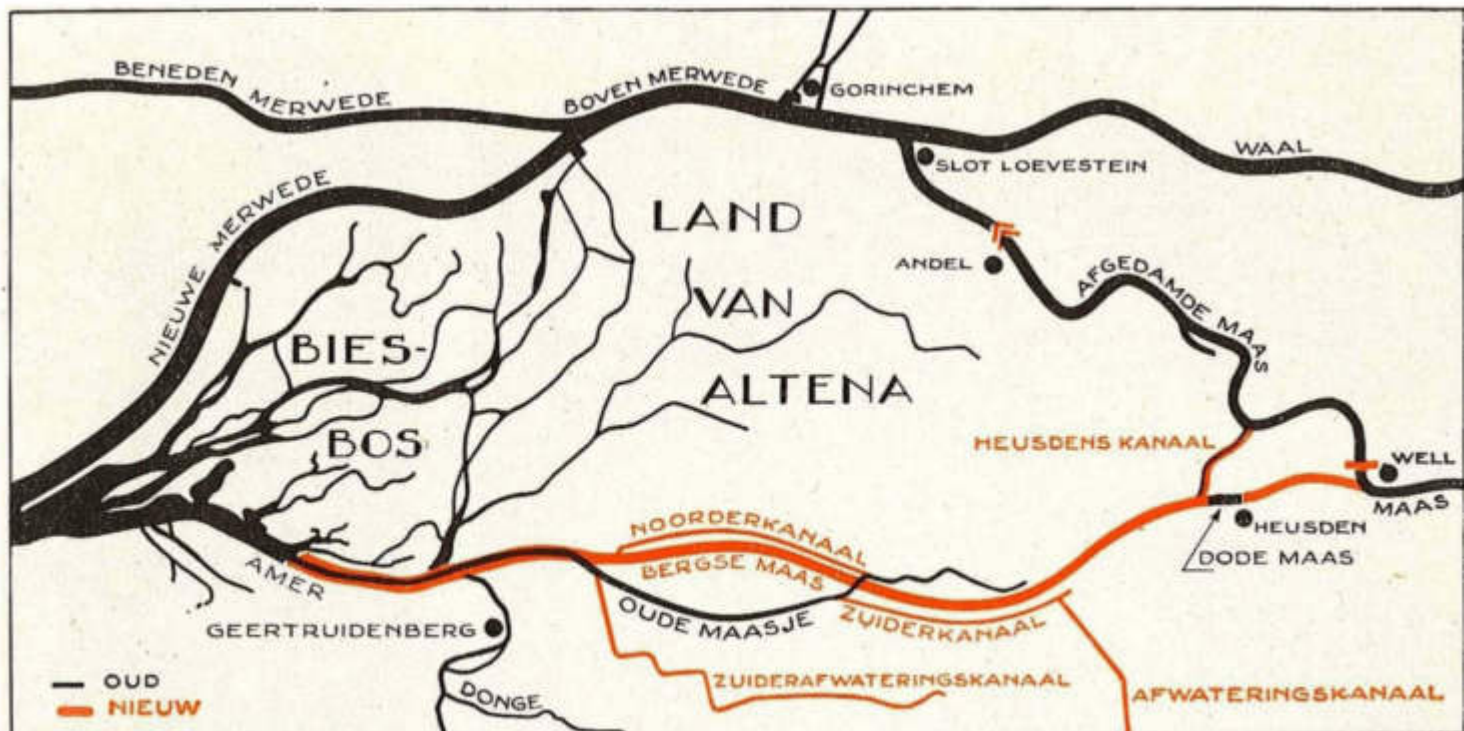
verdedigingsstelsel ontstond, de nieuwe Hollandse Waterlinie. De verdediging van het land richtte zich voortaan vooral op Holland waardoor de instandhouding van de Zuiderwaterlinie niet meer urgent was. Het gevaar op een militaire aanval kwam voortaan uit het Oosten. Op 11 maart 1874 nam de Tweede Kamer dan ook de Vestingwet aan. Hiertoe hield men een achttal linies en stellingen alsmede enkele zelfstandige forten in stand. De overige linies en vestingen, waaronder 's-Hertogenbosch, werden opgeheven.⁷ Met de opheffing van de militaire beperking ontstond er meer beleidsvrijheid voor de keuze tot verlegging van de Maasmond.

Wet op de verlegging van de Maasmond

De regering zette hier dan ook op in maar kon de benodigde financiën niet rond krijgen en vroeg geld van Noord-Brabant. De provincie Noord-Brabant besloot 1 miljoen gulden bij te dragen en het speciaal opgerichte 'Waterschap tot bevordering der verbetering van de waterstaatstoestand in het noordoostelijk deel van Noord-Brabant' kreeg tot taak een regeling op te stellen om de belanghebbenden 2 miljoen gulden bijeen te laten brengen. Bij verbeteringswerken elders in het land was van zo'n bijdrage geen sprake. Nadat het waterschap op 13 december 1880 toezegde dit bedrag bij te dragen duurde het nog tot 29 november 1882, en enkele overstromingen verder, voordat de Tweede Kamer het wetsvoorstel 'Wet op de verlegging van de Maasmond' behandelde. Op 17 en 24 januari 1883 volgde de behandeling in de Eerste Kamer. Vóór de behandeling in de Eerste Kamer was er aantal adhesiebetuigingen ingebracht, te weten door de Kamer van Koophandel en Fabrieken te 's-Hertogenbosch, de gemeenteraad van Oisterwijk, het gemeentebestuur van Lith, het gemeentebestuur van Lithoijen, het bestuur van het Wa-

terschap Lithoijen, burgemeester De Jong uit Drunen, samen met 131 andere inwoners, de gemeenteraad van Heusden, W.F. Abers en 131 inwoners uit Nieuwkuijk, B&W van 's-Hertogenbosch, de dijkstoel van de Bommelerwaard boven de Meidijk, het bestuur van het Waterschap tot bevordering der verbetering van de waterstaatstoestand in het noordoostelijk deel van Noord-Brabant.⁸ Na een vurige verdediging door minister G.J.G. Klerck nam de Eerste Kamer het wetsvoorstel aan met 21 tegen 18

ze op diepte te houden. Vanwege het belang van de scheepvaartverbinding tussen Maas en Waal werd bij Andel een sluis gebouwd in de Afdamde Maas. In 1894 verdiepte en verbreedde men het Heusdens Kanaal. Uiteraard volgden op deze waterstaatkundige aanpassingen nog andere infrastructurele werkzaamheden, zoals bruggen en wegen. Er kwamen ook enkele veerponten om het verkeer over de Bergse Maas mogelijk te maken. De dorpjes Gansoijen en Hagoort moesten het veld ruimen voor de

Uitgevoerde werken in verband met de nieuwe Maasmond¹⁰

stemmen en werd de wet op 26 januari 1883 afgekondigd.⁹

In 1888 startten de werkzaamheden onder leiding van Rijkswaterstaat. Als eerste werd over een lengte van 24,4 km de Bergse Maas gegraven, die uitmondde in de Amer. Vervolgens stroomde het water naar het Hollands Diep. Om het water door de Amer te leiden, werd deze genormaliseerd. Er werden strekdammen aangelegd en men baggerde ondieptes uit. Dit had tot doel de riviermond op natuurlijke wij-

aanleg van de Bergse Maas.¹¹ De Heerewaardse Overlaten werden opgehoogd en er werd een scheepvaartkanaal aangelegd tussen Engelen en de Henriëttewaard nabij Crèvecoeur.¹²

23 Juni 1904 werd een historisch belangrijke dag; de afsluiting van de Maas kwam zover gereed dat Maas en Waal op die dag waren gescheiden en het Maaswater geheel door de nieuwe Maasmond stroomde.¹³

De Brabantse commissaris van de koningin, Arthur E.J. van Voorst tot Voorst (1858 - 1928) toonde zich verheugd over de totstandkoming van de scheiding van Maas en Waal. In zijn openingswoord bij de zomervergadering van Provinciale Staten in juni 1904 roemde hij:

"De vorming van een geheel nieuwe rivier, de uitgebreide voorzieningen, die voor de afwate-

Penning op de Aanneming van de Wet tot verlegging van de uitmonding van de Maas, 1885. Voorzijde: De wetgever op een troon, met in zijn hand het Staatsblad, waarop staat: 'Wet 26 januari 1885 / Staatsblad no. 4', met links een zittende figuur die het wapen van Noord-Brabant houdt. Achterzijde: In versierde rand.: 'IN HET 34E JAAR DER REGEERING VAN KONING WILLEM III ONDER HET BESTUUR / VAN DEN MINISTER VAN WATERSTAAT JONKHR G.J.G. KLERCK IS DE WET VAN 26 JANUARI 1885 TOT VERLEGGING VAN DE UITMONDING DER MAAS TOT STAND GEKOMEN'. Brons, geslagen, 80 mm.¹⁴

ring der daarbij betrokken streek moesten getroffen worden, het breken met het stelsel van zijdelingse overlaten, het is wel het grootste waterstaatswerk dat in de tweede helft van de vorige eeuw werd ondernomen."

De officiële opening zou plaatsvinden op 18 augustus 1904 door koningin Wilhelmina. Van Voorst tot Voorst betoogde verder:

"De toekomstige geschiedschrijver zal omtrent de aanstaande augustusmaand hebben te boekstaven, dat door de opening van de nieuwe Maasmond gepaard met de scheiding van

Maas en Waal, Noord-Brabant van die zijde voortaan geen waterrampen meer te duchten had; hij zal tevens moeten boekstellen met wat een enthousiasme het trouwe Noord-Brabantse volk zijn koningin met Hoogstderzelven Gemaal ontving."¹⁵

Helaas schatte de commissaris de situatie te rooskleurig in. In 1920 en 1926 werd Noord-Brabant opnieuw getroffen door overstromingsrampen. De werking van de nieuwe Maasmond bleek boven Lith minder voordelen te hebben dan verwacht.

Twintigste eeuw. Verbeteringswerkzaamheden aan de Maas. Sluiting Beerse Overlaat

In de eerste helft van de twintigste eeuw maakte de regering werk van de verdere verbetering van de Maas. Zo werd een deel van de Maas in Limburg gekanaliseerd, dit werd overigens mede ingegeven door een economisch belang, de gewonnen steenkool in de Limburgse mijnen diende vervoerd te worden naar het westen van het land.

Meteen na de watersnood van 1926 verstrekte de regering op 3 februari 1926 aan Cornelis W. Lely¹⁶ de opdracht tot het verrichten van een onderzoek om de Maas beneden en boven Grave te verbeteren op een zodanige wijze dat de hoge waterstanden zoals die in januari 1926 optraden, geen gevaar meer opleverden. In overleg met de betrokken provinciebesturen stelde de minister van Waterstaat, Adrianus A.H.W. König (1867 – 1944) de maximale stand bij Grave vast op 10,80m+NAP.¹⁷

Het uiteindelijke ontwerp beperkte zich tot die werkzaamheden die nodig waren om tot de sluiting van de Beerse Overlaat te komen. Het plan voorzag in het maken van enkele bochtaf-

Ontwerp Maasverbetering en traverse Beerse Maas¹⁹

snijdingen tussen Grave en Blauwe Sluis en het verbreden van het zomerbed beneden Cuijk tot een bodembreedte van 100 à 110m alsmede het verdiepen van dit bed. Beneden Lith werd een stuw met een sluis gebouwd.¹⁸

Het Rijk verwachtte van de belanghebbenden wederom een bijdrage van tien procent in de kosten. Provinciale Staten van Noord-Brabant besloten op 26 juli 1929 tot een bijdrage van f 1.000.000 onder voorwaarde dat door de Waterschappen Noordoostelijk Noord-Brabant en de Maaskant samen f 500.000 als bijdrage van de streek in de kosten wordt bijgedragen.²⁰ Pro-

Na de Nederlandse capitulatie was het bekend dat de Duitsers van plan waren om Nederlandse militairen naar Duitsland te deporteren.

vinciale Staten van Gelderland zegden op 22 januari 1931 f 500.000 toe.²¹ Aan deze toezeggingen gingen overigens wel de nodige discussies vooraf. De Brabantse bestuurders voelden zich benadeeld ten opzichte van andere provincies waar nimmer een bijdrage van provincie en/of waterschap werd gevraagd.

Daar de uitvoering van de normalisatie van de Maas samen viel met de economische crisis uit de jaren dertig voerde de Nederlandse Heide maatschappij het geheel als werkverschaf-

Het was geen vetpot maar we hebben er altijd van rond kunnen komen!

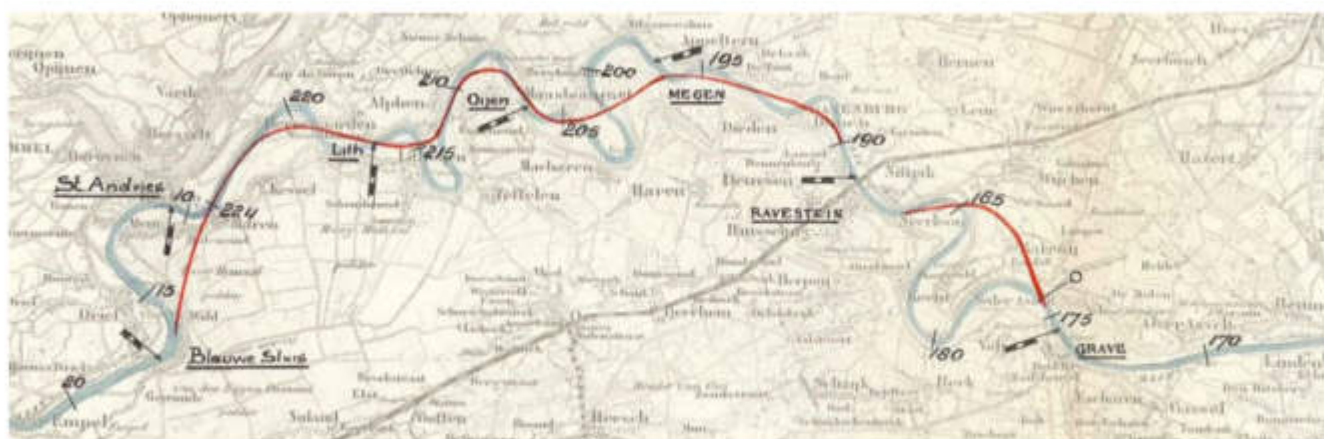
fingsproject uit. Daarom werd de bovengrond voor de nieuw te maken riviervakken met de hand weggegraven en werd er zo weinig mogelijk machinaal gedaan.

Hoewel het zwaar werk was, leverde het ook voordelen op. Zo kende Lithoijen en Lith geen werkloosheid in de periode 1931 – 1935. Inwoner Wimke Gijsbers van Lithoijen verdiende 30 cent per uur. Zijn echtgenote Drika was hier tevreden mee: "het was geen vetpot maar we hebben er altijd van rond kunnen komen!"

Er traden meer positieve effecten op. De plaatselijke kolenboer leverde kolen voor de locomotiefjes op het bouwterrein. De bakker en de plaatselijke cafés kregen meer klanten omdat er ook werklui vanuit andere gebieden werkten. Maar van deze van oudsher agrarische

Werk aan de stuw en sluis bij Lith²²

Bochtafsnijdingen tussen Grave en de Blauwe Sluis²¹

en katholieke streek werd ook aanpassing gevraagd. Het betonstorten ging zeven dagen per week, dag en nacht, door. Als men daardoor op zondag niet naar de kerkdienst kon, vroeg men hiervoor eerst dispensatie aan de pastoor. Daarnaast was het voor de bevolking wennen aan de grootschalige bedrijvigheid.²³

Sluiting Beerse Maas

Nadat de werken tot kanalisatie van de Maas in februari 1939 gereed kwamen, wachtte men eerst een jaar de werking hiervan af. Inmiddels had de provincie Noord-Brabant gezorgd voor het verzwaren van de dijken langs de Maas.

Hiervoor werd de grond gebruikt die bij de Maaswerken vrijkwam. Op 19 april 1940 vroeg het bestuur van Waterschap de Maaskant toestemming voor de definitieve sluiting van de Beerse Overlaat. Deze werd verleend maar was nog niet uitgevoerd toen de Duitsers op 10 mei Nederland binnenvielen. Na de Nederlandse capitulatie was het bij Rijks- en Provinciale Waterstaat bekend dat de Duitsers van plan waren om Nederlandse militairen naar Duitsland te deporteren. De Waterstaatsdiensten pleitten bij de Duitse leiding ervoor om deze jonge mannen hier te houden en in te zetten voor de uitvoering van enkele grote waterstaatswerken

Rivier de Maas van Rossum tot Grave, met aanduiding van de oude en nieuwe rivierbedding, de nieuw aan te leggen en te verhogen dijken en de verharde wegen in het aangrenzende gebied²³

zoals in de Biesbosch en bij de Beerse Overlaat. Hoewel de dichting van de Overlaat uiteindelijk als werkverschaffingproject is uitgevoerd, wisten de ingenieurs Ringers en Rulkens op deze wijze wel 70.000 jonge mannen te behoeden voor krijgsgevangenschap.

"Zo had die miserabele overlaat dan toch nog – bij het scheiden van de markt- vele blijde en dankbare gezichten weten te maken;"

aldus het Noordbrabantsch Dagblad Het Huisgezin van 12 februari 1949.²⁶

Tot slot

Met de sluiting van de Beerse Overlaat kwam er einde aan de eeuwenlange strijd tegen het water in een groot gebied van noordoostelijk Noord-Brabant, vanaf Cuijk tot 's-Hertogenbosch en vaak nog tot en met de Langstraat. De boeren in deze overwegend agrarische samenleving voerden een harde strijd om het bestaan. Met de opkomst van 'moderne' instituten in de negentiende eeuw zoals de Kamer van Koophandel kregen gemeente- en provinciaal bestuur meer steun bij hun pogingen de landelijke overheid te bewegen adequate maatregelen te treffen. De sluiting van de Beerse Overlaat verbeterde de woon- en leefomstandigheden van de bewoners in het oude stroomgebied. Een woonwijk als de Groote Wielen had niet gebouwd kunnen worden als de Beerse Overlaat nog actief was.

DE WATERTYRANNIE VERDREVEN

Beerse overlaat redt 70000 man voor krijgsgevangenschap

Een voor ons, Brabanders, wrange kant van die overlaatkwestie was ongetwijfeld het feit, dat de ophoging van de overlaat ook hier, in eigen boeren, tegenstanders vond. Dat waren de grote landeigenaren, die elk jaar opnieuw, de pachtgelden voor deze rijke graaslanden opstrekten. Onkosten? Die hadden ze vrijwel niet. De Maas zorgde voor de mest, en de gronden bleven dus prachtig hun waarde behouden; ze hadden er vrijwel geen omkijken naar. Bij sluiting van de overlaat echter zou scheuring van vele gronden niet tegen te houden zijn, wat altijd maar kans op roofbouw gaf.... Hun tegenstanders, de jonge boeren, dachten er anders over, en gelukkig, hier „hebben de boeren het overwonnen.“

De Watertyrannie verdreven²⁷

1. A. Bosch en W. van der Ham, Twee eeuwen Rijkswaterstaat, 1798-1998 (2de druk; Zaltbommel 1998) 41.
2. Maarten Gast, interview met Petra van Dam, Huidige studenten hebben geen ervaringen met rampen in: H2O 42 (2009) 16/17 aldaar 8-9, <http://edepot.wur.nl/341480>, geraadpleegd 20 december 2018.
3. Rapport aan zijne majesteit den Koning uitgebracht door de commissie tot onderzoek der beste rivier-afleidingen ('s-Gravenhage 1827) 3-4.
4. Verslag aan den Koning over de openbare werken in de jaren 1850 tot 1853 ('s-Gravenhage 1853) 4.
5. J.G.W. Fijnje, Beschouwingen over eenige rivieren, waaronder Nederlandsche, in verband met de handels- en scheepvaartbelangen, en met enkele vraagstukken die in de laatste jaren zijn voorgekomen ('s-Gravenhage 1888) 931.
6. Ibidem; 84.
7. www.coehoorn.nl/om-te-lezen/artikelen/280-ontwikkeling-van-de-vestingbouw-in-nederland, geraadpleegd 27 december 2017.
8. Handelingen Eerste Kamer 17 januari 1883, 16e zitting, blz.116, <http://www.statengeneraaldigitaal.nl>, geraadpleegd 3 januari 2018.
9. Handelingen Eerste Kamer, 24 januari 1883, 19e zitting, blz. 177, <http://www.statengeneraaldigitaal.nl>, geraadpleegd 3 januari 2018.
10. www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/de-uitvoering-van-de-maasmondingswerken, gedownload 3 januari 2018.
11. www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/de-uitvoering-van-de-maasmondingswerken, geraadpleegd 3 januari 2018.
12. Feestgids en program voor de dagen van het bezoek, door Hare Majesteit Koningin Wilhelmina en haren gemaal, zijne Koninklijke Hoogheid Prins Hendrik, gebracht aan de werken tot Opening van den nieuwen Maasmond en aan 's-Hertogenbosch en omgeving, 17-20 augustus 1904 ('s-Hertogenbosch, 1904) 33-35.
13. Jaarverslag over bestuur provincie 1894, BHIC, 017 Provinciaal Bestuur Noord-Brabant 1814-1920, inv.nr. 4775.
14. <http://haffmansantiek.nl/aanneming-van-de-wet-tot-verlegging-van-de-uitmonding-van-de-maas-1883-penning.html>, gedownload 4 januari 2018.
15. Notulen Staten van Noord-Brabant 5 juli 1904, BHIC, 017 Provinciaal Bestuur Noord-Brabant 1814-1920, inv.nr. 12001, blz. 9-10.
16. Cornelis Willem Lely was de zoon van Cornelis Lely, die in 1913 minister van Waterstaat was.
17. C.W. Lely, Rapport betreffende de verbetering van de Maas voor groote afvoeren ('s-Gravenhage 1926) 7.
18. Verslagen over de toestand provincie 1928 en bekendmakingen, BHIC, 017 Provinciaal Bestuur Noord-Brabant 1814-1920, inv. nr. 8463, hoofdstuk 3 blz. 153.
19. Ontwerp voor de verbetering van de Maas en de traverse van de Beerse Maas in: Lely, 'De verbetering van de Maas voor groote afvoeren', 149.
20. Verslagen over de toestand provincie 1929 en bekendmakingen, BHIC, 017 Provinciaal Bestuur Noord-Brabant 1814-1920, inv. nr. 8464, hoofdstuk III blz. 129.
21. Lely, 'De verbetering van de Maas voor groote afvoeren', 148.
22. <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/de-uitvoering-van-de-maaswerken>, gedownload 12 april 2018.
23. <https://www.bhic.nl/sluis-en-stuw-1>, geraadpleegd 12 april 2018.
24. De normalisatie van de Maas, <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/de-normalisatie-van-de-maas>, gedownload 12 april 2018.
25. Rijkswerkverschaffing "Maasverbetering" zomer 1937. De Maas van Alem tot Grave, BHIC, 8001 Kaartencollectie Waterschap de Maaskant en rechtsvoorgangers, inv.nr.1, kaart op linnen geplakt.
26. 'De watertyrannie verdreven', Noordbrabantsch Dagblad Het Huisgezin, 12-02-1942, BHIC, 7418 Waterschap de Maaskant 1920-1949, inv. nr. 736, Krantenknipsels waterschap De Maaskant, 1940-1949.
27. 'De watertyrannie verdreven', Noordbrabantsch Dagblad Het Huisgezin 12-02-1942, BHIC, 7418 Waterschap de Maaskant 1920 - 1949, inv. nr. 736, Krantenknipsels waterschap De Maaskant, 1940-1949.

Geschrève dur Driek van Grètte (Henk de Werd)

D'n Brabantsen Boer

De Brabantse boer en boerin. De boer is uit 1986 "naar origineel ontwerp in Nistelrode" A. Grassens. Gemert. Onder de voet van de boer lees ik:

De romkanne leeg, 't hùrt tot 't verleje.

En d'n Brabantse boer, ùit goet hout gesneje

Die strekt zonne rug

Hij moet vòrt, nie mer trug

Zunne strijd me 't fabriek is gestreje.

De boerin is eveneens een beschermd model © Vorstenbosch 1989.

Onder de voet van de boerin lees ik een gedicht van Mia Rijkers – van den Elzen:

Zuinig zittend ging alles dur d'r haand

In den herd, op de geut, de stal en 't laand

Simpel, beschèije, innerlijk groot

Heel vul zegge mè weinig proat 'n hart van goud onder de scholk, de kroost òn der zij 't Brabantse boerinneke, de spil van de boerderij.

Beide beelden werden in Nistelrode te koop aangeboden en aan ons aangeboden als een cadeau door Jeroen en Brigit.

En nu is Driek van Grètte / Henk de Werd / zelf òn de

burt. In Rusmolle ware de romkanne de tuiten, Driek skrèft:

Nò de hirre stòan we stil bè d'n boer

Op de vrachtfiets mi tuite d'rop vol romme,

nij zoer

Haand ès 'n koleskup, werke ès 'n pèrd

En iedre woenzig nor de Bossche veejmèrt.

Tuite skure din de boerin

Ók al ha ze doar dik nij veul

zin in

Skure, spule, umgekeerd dreuge op 't rek èn nog doen van ditte èn van dètte

Oit zaag ik diej tuite stoan, onder de pirreboom bè Anna van Driek van Grètte.

In Brabant ha d'n boer 'n gemengd bedrijf, landbouw in dienst van 't veej

Ik leerde dè vruuger al op skool bè mister Ploegmakers. Snapte ik dè? Neej

En meejesant leerde-n-ik

*Foto Henk de Werd in zijn familiearchief. Zie de tuite onder de pirreboom.
Anna de Werd, Anna van Driek van Grètte, duu de was*

dè van de 100 minse in ons
Brabantse land
D'r 99 kattelijk ware, zo stond
dè in-n-onze skoolatlas, dus
nief in de krant.

Peeje, èpel, tèrw èn rog
Zagde toen op 't laand staan
nog
Pisknöllekes nief vergeten
Wè ware die toch sakkerjuus
lèkker. Stiekum 'n por jatte èn
zèlf opete.

't Kóre wier mi de zeis gemèijd,
tot skove gebonden èn opgezet
Dorse din ie op d'n deel mi
zunnen èigeste dorsvlegel;
tegen 't stof z'n pèt
Waar dè wèrk af
Dan ha d'n boer tèrw, rog, stròj
èn kaf.

Ge moet hooie ès de zon skent,
zin d'n boer
Mar 'n onweersbùij laag soms
vervelend op de loer
Waar dè op zondag, ge moegt
toen nief werke, 'n vervelende
situatie???
Neej, want de p'stoor gaf d'n
boer vanaf de prikstoel dan
dispensatie.

De tèd veraanderde, de zeis
èn zèssie makten plòts vur 't
mesjien
Gin kóre mer bène, 't waar skon
um te zien
'ne Wethouwer, nou
bùrgemister van Vught, dorste,
ouwerwets op 'ne platte wage
Op de Duinse Hoef 't móóiste
van de monumenten dage

Veul jòrre waar d'n Brabantse
boer klèin in laand èn stal
Mansholt drèijde ze glijk de
nèk um, groot moes, liefst de
grootste van al
En nou, vloekt d'n boer nor de
regering, de twidde kamer, nor
jou èn nor men
Umdèt nou wir klèin moet zen.

Kwaamp ik bè mannen
opa, Driek van Grètte op 't
Rusmolles Hisèind
'n jungske waar ik toen nog
mar, zeg mar 'n kèind
Moes ik dan doar oit plasse,
toen pisse, èn mi skrik van driej
Moes ik langs de koei
gòn staan, want in diej
ouwwerwetse poepdoos gong
dè pisse nief.

Ik waar dan gruwelijk bang.
Opa zin dan, komde gè mar 's
meej jungske òn men haand
Hij liep langs de koei èn ik neve
hum, òn d'n andere kaant.
Gòà doar mar ifkes staan,
jonge
Hij waachte tot ik kloar waar,
zodè we same wir trug gonge.

In ons femielie is d'n boer
verdwenen èn bùrger geworre
Een herinnering is nog
overgebleve geworre
De klèine Driek van Grètte op
de kniej van d'n groten, òuwen
Driek van Grètte
Zong dan zen liedje vur men,
zonder zonne potternoster of
z'n pètte.

Kwik, kwik, kwik Jan Tjisse
Ès Jan Tjisse tûrf stikt
Dan gu zen kuntje kwik kwik
kwik.

D'n boer wier ók dik de contènte
mins genuumd.
De boerderèj, de skoûw, onzen
opa Driek van Grètte die doar
onder zit.
Mi zenne rózekrans, zenne
potternoster, oling k'pot gebid.
Mi touwkes hit-ie die steeds wir
òn mekare gebonde
Weggoie waar immers zund of
zonde.

Ik zaag de potternoster, 't
pèijperekske in de skoûw, ik

zaag 'm bidde alle dage
Vur al diej minse, woarvan 't
bidprentje in zen sigarekiesje
lage
Ik zaag de ploeg, 't pèrd, de kar
èn de platte wagen
Èn op dieje platte wage ston in
1953, 't ware m'n eigeste oge
die 't zage
'n doodskist mi onzen opa d'rin,
we gonge hum in Nont begraven

Achter dieje platte wage liep
ik ès zenne kleinzoon nor hum
vernuumd, 't din me zeer
Ik zaag dè't pèrd schudde mi
zenne kop van neej, neej telkes
weer

Oewen baas wegbrenge nor 't

Hier hedde tot slot nog tweej contènte mins

Foto: Henk de Werd.

Familiearchief Henk de Werd.

In 1947 troawede Hein van Driek van Grètte mi Diena van Tieneskes. Op dees foto ziede gèllie van links nor rèchts Tieneske van Bèrt Tieneskes, Mieke van Tieneskes, Hein, Diena en onzen opa Driek van Grètte. Familiearchief van Henk de Werd

1910 - 75 - 1985. Op een mooie tentoonstelling stonden deze handmatig gemaakte boerin en boer te pronken. Ze waren na afloop te koop. We hebben ze toen achtermeekaare gekocht

De boerderij van onzen opa Driek van Grètte op 't Hisèind, dè toen nog geminte Rusmòlle waar. Dees oûw foto zit in 't familiearchief van Henk de Werd

kerkhof din ók zen pèrd zeer
Begrave wier ie bè zen Bertha,
diej 30-joar geleje al waar
gegaan nor Onze Lieven Heer.

Toen ik doar achter liep docht
ik òn Guido Gezelle
Dieje Vlaming kos dichten,
jawelle
Hij skrief oit over Baai en Blesse
'n gedicht vur 't cijfer tien en niej
vur cijfers ès zessen.

Baai en Blesse, tweej pèrde,
brochte, krèk ès wellie, d'n baas
zo nor 't graf.
Hoe schitterend skrief Guido zen
gedicht, ècht af.
Telkes ès ik òn mennin opa
Driek van Grètte denk
Denk ik òn dè gedicht van Guido
Gezelle, een waar geschenk.

De potternoster van onze opa Driek van Grètte. Familiearchief van Henk de Werd

Driek van Grètte, Driek van Nistelrooij en zen vrouw Bertha van Nistelrooij-van Heeswijk mi hulle gezin. Van links nor rêchts: Tinus, Grèt, Jan, Driek, Thè, Hein, Janus, Bertha, Mriej, Anna en Stiena. Familiearchief van Henk de Werd.

Henk van Tòntje de Laot

Toen Rosmalen no

In Rusmolle hadde heel veul scheld- en beijnamen. Van mensen, die er gingen of kwamen. Ik heb ze 'ns op 'n reijke gezèt. Zo dè ge d'r daa-lijk ok 'n bietje keijk op hèt.

D'r waar d'r D'n Bello en Hempe Pèk
Frietje Pap, D'n Beer en Seintje de Kèp
D'n Taaijen Bèrt, D'n Slappen Elst en Heintje Pik
Nol van Mina de Kees en 'n Jantje Mik.

D'r waar 'n Jaan Trul, de Saar en Bertje Mop
De Rooi en Dikke Trui, de Koen en Antje Prop
De Zwarte, de Rooie Kreij en ok nog de Witte
En D'n Baron zie'k ok nog zitte.

D'r waar d'r 't Spook van de Kattenbosch
D'n Bult, de Flip en de Witte Vos
Jan van Hisse, Hannes van Siskes en Théé Kèpkès
En wè denkte van Nel Plèk mee heur sèpkès.

D'n Boon, de Platluis en Smitje Verhool'
D'n Blom, D'n Hoed en Mina School

De Fica, de Steve en D'n Bies
Stien van Boerke, de Saar en Nol Meties.
Verder waar d'r de Pommie, D'n Dielis en de Foek
De Tippie, de Rooien Mulder en Marinus Koek
D'n Haan, Jan de Koe en de Tjée
D'n Hoss en de Keu doen ok nog mee.
't Pieleke en z'n bruur De Kluk
en over Dré Drol heurde toen òk nog uk
D'n Bok, de Sik en de Plien
De Rooie Schel en Dientje Hoep ha'k ok nog gezien.
D'n Erpel, Bertus de Vis en Kubbus Kin
De Kool, Kien de Weeuw en De Spin
De Sneijer, Kareltje Knetter en de Neus
Jo de Visboer, Martinus Gutjes en De Reus.

og Rusmólle waar!

Verder waar 'r Dorus de Kees en Jan de Kas
De Rus, Doruske Tuf en Strik en Stropdas
De Snor, Pietje Pink en de Spriet
De Dikke Mie, de Klomp en D'n Blinde Piet

D'r waar òk unne Langen Heijman en D'n Bril
De Tàand, Janus D'n Booi, D'n Bruust en De Knijnenbil
Kobus d'n Bisschop en de Kromme Van Hoof
De Witte en de Rooie Van Erp en de Goof.

Zo waar de Looijer, D'n Dikpens en de Dirk de Pöst 'r
En 't Krom Vöske, 't Oorke en Pietje de Köster.
't Scharske, de Tim en Piet D'n Brouwer
en Driek de Remmeler, de melksjouwer.

De Witte van Klaasjes en Marta Kwak,
de Zwarte Panter in z'n keepers-pak,
Dientje Huppel, de Showpik en Drika de Kouwe,
Jan van Hisse, de Bushoer en d'n Blauwe

En wè te denken van Kaat Schijt, 't Sepkètje en de Nut
Of van Tòntje de Boks, Bertje de Kees en D'n Bul
Of van Drieka Heikes, Bèkkertje Knip en 't Osje
En van De Lorre, 't Gekke Chrisje en 't Vosje.

Nog effe 't Lieve Vrouwke en de Rooie Jorus
't Breekijzer, de Peijp en D'n Dorus
Bultje Hanneke, De Pruik en 't Sarke
En D'n Haverboer mee z'n karke.

't Zèn d'r veul, hède wel in de gaoter
Want wè denkte van de Rooie Zèt-erpel en Jan de Kaoter?
En van Marietje-mee-d'r gouw-kuntje,
En van Tinus Mejas mee z'n vuilnisbakke huntje?

Ik geleuf dè'k ze nou 'n heel eind heb gehad
Tenminste, ik vèijn het voorlopig zat.
Een ding nog: ik wou gin mens krenken
Ok al zoude dè zo af en toe misschien denken.

Gerrit Mol

Steven Tibosch kon het mooi vertellen

Bij de schenking door Agnes van de Loo, waarover elders in deze aflevering van Rosmalla verteld wordt, zat ook een krantenartikel uit de serie "Het Brabant van toen", geschreven door Jo Wouters in het Brabants Dagblad van 7 maart 1981. Velen van u zullen destijds dat artikel gelezen hebben. Het verhaal werd verteld door de bekende Rosmalenaar Steven Tibosch. Helaas is Steven een aantal

jaren geleden overleden. Het artikel bevat veel smeuiige details.

Een leuk stuk uit het verhaal is het volgende. Als een koe moest kalven, mochten de meisjes dat niet zien. En moesten ze onverhoopt helpen bij het trekken van het borelinkske uit de moeder, omdat de bevalling niet helemaal vlot verliep, dan kregen ze te horen het met de ogen dicht te doen. Als de stier op bezoek kwam, moesten ook de jongens uit de stal. Op hun knieën gelegen keken ze dan stiekem, met open mond en stijgende verbazing, door een kier in de deur naar dat schouwspel. En boven op de openstaande staldeur op het erf, waarachter de hengst

de merrie beklom moest een schot bevestigd worden, zodat voorbijgaande kinderen niet

geschokt konden worden door de sprekende kop van de hengst boven de deur.

Gerrit Mol

Rosmalen rond 1830

In het artikel “Nieuwe schenkingen voor ons archief” in Rosmalla jaargang 33 nummer 1 (het eerste nummer van dit kalenderjaar) vertelde Hans Groenewoud over een heel oud schrift dat onze heemkundekring had gekregen. Het schrift dateerde uit ongeveer 1835 met op de eerste bladzijden een beschrijving van het dagelijks leven hier in Rosmalen. Ik kan me vaag herinneren dat ik vroeger als klein kind met mijn verjaardag of met Sinterklaas soms een schrift met lijntjes kreeg en een potlood om te schrijven. Ik begon dan aan de voorkant met het overschrijven van gedichtjes uit de Engelbewaarder, een tijdschrift voor jonge kinderen. Op zondagavond draaide ik het schrift om en schreef vanaf de laatste bladzijde naar voren de voetbaluitslagen. We waren bij ons thuis niet arm, maar we leerden wel om zuinig met onze spullen om te gaan.

In het schrift waar het in dit artikel over gaat, gebeurde iets dergelijks: vooraan handgeschreven Nederlands, van achter naar voor in hetzelfde handschrift Franse teksten. Het schrift is door Agnes van de Loo-Kitslaar aan de heemkundekring Rosmalen geschonken. Dat is niet verwonderlijk, want in het Nederlandstalige deel blijkt overduidelijk dat de schrijver goed met Rosmalen bekend was.

Nu naar het schrift. Netjes gekaft in bruin papier, maar het lijkt er op, dat dat later ter bescherming is aangebracht. Het papier is perkamentachtig met gerafelde randen. De gebruikte inkt is zwart, maar verkleurd tot bruin. Een zeer regelmatig handschrift, maar overdadig veel krullen, waardoor veel woorden niet te herkennen zijn. Het lezen is erg moeilijk, een aantal woorden kan ik zelfs met behulp van een bureaulamp en vergrootglas niet ontcijferen. Wat u nu gaat lezen is dus een vertaling in mijn eigen woorden. Ik heb zoveel mogelijk de letterlijke tekst proberen te vertalen in leesbaar Nederlands. Toelichting heb ik niet genoteerd. Het geheel geeft een aardig beeld van het leven in de Rosmalense polder, tweehonderd jaar geleden.

In het jaar 1828 hebben wij een zeer natte zomer gehad, en zeer hoog water in de polder. Er is bijna geen hooi en weinig opbrengst van het land. Maar tot Kerstmis is het bijna geen winter geweest. Maar in 1829 was het nog veel erger. Het was koud en het regende erg weinig, zodat alles verdroogde. De Diepte en de Lunerkamp zijn droog gevallen en ook juni was erg droog. Maar op 27 juni ging het 's avonds om half elf regenen en het werd pas op 30 juni droog. Het hooi was nog maar één dag op de opper gezet en dat hebben ze later met de schuit uit het water moeten halen. Het heeft toen verder de hele zomer geregend en het land bracht vrijwel niets op. Het water werd steeds groter. Tot zes weken kon het water aan de achterdijken nog

gekeerd worden. Toen moest het in de polder De Vliert en aan de Bosdijk toegelaten worden. Er is alle mogelijke moeite gedaan om de karren naar Den Bosch over de brug bij de Hinthammerpoort te laten rijden.

Daarna kwam er een lange winter. Het begon 22 november te vriezen en het heeft tot 23 februari 1830 maar twee of drie dagen gedooid. Het ijs heeft voor veel ongelukken gezorgd. In de provincie Limburg zijn tien plaatsen onder water gelopen. Van Grave tot Gennep was het ijs wel een half uur gaans breed.

heel veel hout uit de magazijnen voor gebruikt. Het vee heeft ook veel geleden omdat het niet verplaatst kon worden en er was bijna nergens meer iets te krijgen. Ook was er een groot tekort aan drinkwater.

Later is er weer hoge nood geweest. Een groot deel van Hintham aan de westelijke kant van de Steenweg is in februari 1830 ondergelopen. In 1830 is er in Parijs half augustus een omwenteling geweest, waardoor onze koning gevlucht is en er een ander werd aangesteld. In Brussel was er 26 en 27 augustus ook een opstand

Op 20 april 1830 heeft het zo hard gewaaid dat veel huizen weggewaaid zijn en andere zwaar beschadigd, zoals dat van Antonie van der Doelen

Op 29 februari begon het te dooien en dat zorgde in korte tijd voor veel water. 28 februari 's morgens was er bijna geen water in het veld en 's avonds stond het tegen de dijk en de huizen aan Maas en Waal zijn toen ook ondergelopen. Door de sluizen te openen is het water gezakt, maar rond half april is het water sterk gestegen en op 20 april 1830 heeft het zo hard gewaaid dat veel huizen weggewaaid zijn en andere zwaar beschadigd, zoals dat van Antonie van der Doelen. Ook de schutting van de weduwe Smits ging eraan. Door de storm is er veel water de polder van de Vliert ingelopen. Op de boonhof is niets droog gebleven en er ontstonden drie gaten in de Bosdijk. De polder Van der Eigen heeft veel geleden door de Achterdijk en nog een andere dijk. Daar waren 28 februari al veel gaten ontstaan, die in alle haast gedicht moesten worden. Daar is toen

geweest waarbij de burgers de soldaten overwonnen hebben. Het is daarna enige tijd rustig gebleven in de stad. Er werd gevraagd enkele voorschriften van de koning te verzachten. Dat werd echter geweigerd en daarom bleven de opstandige burgers in de stad aan de macht, hoewel de Hollanders met veel geweld probeerden hen te verjagen, wat hen ook gelukt is. De onrust heeft veel mensen het leven gekost. Dat kwam door de macht en de arglistigheid van de burgers. Veel van die opstandige burgers zijn gevlucht uit de stad en zijn naar Antwerpen, Maastricht en Brabant gegaan. Anderen zijn naar de grens gegaan waar ze lang gebleven zijn.

In het jaar 1831 is er in februari subsidie verleend en uitgedeeld door E.W.H. Clessens. Op 9 januari zijn er tussen half vijf en negen uur won-

dere tekens in de lucht geweest: rode en witte wolken en een grote verlichting op de aarde die geen mens ooit gezien heeft. Het was allemaal aan de noordzijde. Sommigen noemden het noorderlicht. Veel mensen die het zagen waren verwonderd en zeer verschrikt. In 1830 zijn er veel mensen ziek geweest en gestorven door de galkoorts. Het is een vruchtbaar jaar geweest. Alle gewassen hebben het goed gedaan. Alleen hooi was er weinig omdat de polder Van der Eigen ondergelopen bleef, evenals de polder van de Vliert en rondom 's-Hertogenbosch was nat aan de dijk. 27 november overstroomde de polder omdat het water over de dijk stroomde en er een gat in de dijk geslagen was. Daarom moest men ook de sluizen openen.

Het jaar 1832 is ook vruchtbaar geweest. Er was zeer veel koren en de prijs van een zog was zes gulden per huid. In maart zijn de Hollanders Brabant ingetrokken, tot Hasselt en Leuven en nog verder, maar toen kwamen de Fransen met een grote macht, waardoor de Hollanders weer vertrokken. Deze veldtocht duurde tien dagen.

transporttroepen lang te Rosmalen ingekwartierd geweest.

De colére morbis of pestziekte heeft in 1832 op veel plaatsen zeer veel mensen naar het graf gesleept in de stad 's-Hertogenbosch en veel andere steden, maar de Meierij is daarvan vrij gebleven. In het jaar 1833 heeft de oogst niet zo veel opgebracht, omdat het vóór Sint-Jan erg droog was. De rogge was helemaal verdwenen zelfs die in maart gezaaid was. Desondanks is de prijs van de rog niet hoog geweest, te weten vier of vijf guldens. De boekwijt deed het wel goed en bracht vier guldens op. De haver twee guldens. De Zeeuwse aardappelen deden vijf stuivers het vat en de roomse drie stuivers.

In april en mei werd het water in de polder Van der Eygen vast gehouden, maar na veel moeite van de gecommiteerde en door onkosten te maken door gaten in de Bosdijk te dichten hebben ze het voor elkaar gekregen om het water uit de polder Van der Eygen en uit de Vliert te laten lopen. Daardoor viel de Orthenseweg droog en werd de waterstand in de polder Van

De colere morbis of pestziekte heeft in 1832 op veel plaatsen zeer veel mensen naar het graf gesleept in de stad 's-Hertogenbosch

In de maand november zijn de Fransen op het kasteel van Antwerpen beginnen te schieten met een groot geweld, omtrent een maand lang. In het begin van december heeft generaal Chassé het kasteel overgegeven en is met de soldaten naar Frankrijk gebracht van waar zij na enige tijd zijn teruggekomen. In dat jaar zijn de eerste en tweede compagnie van de

der Eygen zo laag dat hij bijna helemaal uitgehooit is, met uitzondering van het allerlaagste deel. Er is dit jaar dus veel hooi en toch was de prijs goed: twaalf tot veertien gulden. Het strooi bracht zeven gulden op in het magazijn van Rosmalen in het Bont Paardje. Zeven gulden en vijf en twintig cent in het magazijn van 's-Hertogenbosch.

Het jaar 1833 is geëindigd zonder de minste vorst, maar met zeer veel water en wind. Het water stond hoger dan het in vijftientig jaar geweest was. Het waaide alle dagen zeer hard, maar op 31 december begon het rond vijf uur zo hard te waaien dat eenieder zeer verschrikt was en dat duurde tot 's morgens toe. Er was bijna niemand bekwaam om iets aan de dijken te kunnen doen, maar bijna iedereen heeft de dijken verlaten en zijn met vee en goed naar de hoogte gevlucht, want niemand had gedacht dat Rosmalen onder zou lopen en er was bijzondere hulp van God nodig, want het water was in Hintham over de dijk geslagen, evenals

Jaar 1833. Van het water

Het water is zeer hoog geworden in Rosmalen, alhoewel het niet door de dijken gebroken was, want het was op 3 januari te Nuland door de Zandstraat beginnen te lopen en ze hebben het op 3 januari niet kunnen keren, en ze hebben het laten lopen tot de 4e toen er veel volk van Rosmalen gekomen was, heeft men het met veel moeite dicht gekregen, maar het liep 's nachts weer weg. Toen is men weer met alleman beginnen te werken op de vijfde en ze hebben het op die dag niet dicht kunnen krijgen.. 's Anderendaags is men weer met alleman begonnen en ze hebben het toen na veel

Sommigen dachten dat het cholera was, maar de meeste mensen zeiden dat het van het vlees of zult van een nuchter kalf was dat hij had gegeten.

op nog meer plekken. Er was bijna geen groen meer te zien. In een nacht is het huis van Willem Koolen zeer geweldig beschadigd. Geheel de gevel was eruit geslagen en veel wanden en zeer veel aardappelen verdwenen, maar zijn vee en dat van H. van der Doelen was op de Heinis.

In het huis van G. Poel zijn de vrouw en oudste dochter overleden. Johannes van de Vliert is op 30 september 1833 overleden van de cholera morbid. Om 9 uur 's morgens was hij nog gezond, om 4 uur dood. Derk Ploegmakers is 30 oktober subiet overleden in dertig uren. Sommigen dachten dat het cholera was, maar de meeste mensen zeiden dat het van het vlees of zult van een nuchter kalf dat hij gegeten had, kwam. Iedereen had daar van gegeten en was ziek geworden.

moeite dichtgemaakt en zo is het gebleven. De navolgenden hebben allen tot hun keel in het water gestaan en het gat dichtgemaakt: J. van Gerven, J. de Poel, A. de Poel, L. van de Ven en nog een de Poel.

Het jaar 1834

Dat jaar is zeer droog geweest en het heeft die zomer zeer weinig geregend. De rog was nog wel gewassen. De boekwijn was f 3,60. De haver is nog wel gewassen. De aardappelen waren dat jaar slecht gewassen en bedorven door de droogte. De prijs van de rog omtrent november was acht stuivers het vat, in de maand juli tien à twaalf stuivers. De prijs van de rog was vier à tien guldens vijftig. De haver is twee guldens het Nederlands mud.

26 februari 1836 zijn de goederen verkocht

welke Antonie Maas heeft nagelaten voor de volgende waarde: eerste koop een paard f 133, aantal koeien variërend van 26 tot 57 gulden, een hokkeling (meestal een 1-jarig dier) voor 16 gulden, zeisen, staken, een eg, andere landbouwwerktuigen, een klok, allerlei huishoudelijke artikelen en meubilair. Ook landbouwproducten als hooi en stro. Dan volgt een lange lijst met verkochte artikelen, ook weer zeer divers, met veel landbouw-achtergrond. A. Maas heeft zelf ook nog een en ander uit de hand gekocht.

24 september ontvangen van de grondlasten van de polder van de Vliert f 60,23.

Voorgeschoten aan N. Esser voor huur van een akker van L. van Meerwijk.

Voorgeschoten aan maandstonden, 2 augustus, 4 oktober en 3 november 1835 voor twee jaargetijden en nog voor grondpagten van het land in de Molenhoek, totaal f 23,90.

M. van Beers maakt een notitie ten behoeve van de weduwe Jakobus Gubbels te Druten. Onbekend waarover dat gaat. Hij geeft "ma parole."

Tot slot volgt een uitvoerige opsomming van hoofdzakelijk huishoudelijke artikelen.

Als je het schrift waarover we het hebben, om draait, lees je in hetzelfde handschrift een ver-

Zilveren bruiloft van Petrus van der Doelen 1855 en Maria Bekkers 1857. Op de foto 9 van de 10 kinderen inclusief dochter Marie uit het eerste huwelijk. Adriana ontbreekt. Zij was al in het klooster en mocht niet naar huis

haal in het Frans. Ik spreek wel wat Frans. Het verhaal lijkt mij overgeschreven uit een of ander boek, Het is een filosofisch verhaal en geeft allerlei aanwijzingen hoe je je moet gedragen. Een vreemde combinatie met het Nederlandstalige verhaal wat u zojuist gelezen hebt! Zoals eerder gezegd, kreeg de heemkundekring Rosmalen dit schrift van mevrouw Agnes van de Loo.

Zij schrijft: Bij het opruimen vond ik een heel oud schrift, dat via mijn opa en oma Harrie van der Doelen en Agnes van der Doelen- van den Dungen ooit bij mij terecht is gekomen.

Voor in het schrift staan lessen Franse taal. Daarna is het schrift gebruikt om notities te maken over het wel en wee in Rosmalen in de dertiger jaren van de 19e eeuw (1830-1836).

Agnes kreeg het schrift zo'n veertig jaar geleden van een zus van haar oma. Die zus heette Van den Dungen en kwam uit Rosmalen. De opa van Agnes was Harrie van der Doelen en was kassier van de Boerenleenbank. Hij was geboren in 1885. Het schrift hoorde mogelijk bij de administratie van een voorloper van de bank.

En verder:

Wij weten zeker wie onze voorouders zijn.

Mijn moeder heeft haar grootvader en grootmoeder goed gekend en weet ook nog verhalen over het water dat tot in de Molenhoek kwam. Mijn moeder is in de huidige Burgemeester Mazairac laan geboren. Haar geboortehuis staat er nog, zo ook de boerderij van haar grootouders. Een foto van haar geboortehuis staat op de enveloppe van 75 jaar Rabobank Rosmalen.

Haar vader, mijn opa, was de eerste kassier van de boerenleenbank in Rosmalen.

Mijn moeder is Maria, Jacoba Anna van der Doelen, Rosmalen 1922, enig kind van Hendrikus, Lambertus van der Doelen, Rosmalen 1885 - 's Bosch 1966, en Agnes, Apolonia van den Dungen, Rosmalen 1886-1960

Hendrikus Lambertus was de oudste zoon van acht kinderen van Petrus van der Doelen, Rosmalen 1853-1935 en Maria, Jacoba Bekkers, Rosmalen 1857-1937. (Deze Petrus had een dochter uit een eerder huwelijk met Hendrika Langens, 1850-1880)

Petrus van der Doelen was een van de zonen van Hendrikus van der Doelen, Rosmalen, 1813-1887 en Maria van den Heuvel, Rosmalen 1821-1858.

Wij denken dat het schrift door Hendrikus uit 1813 geschreven is. Dat is echter onwaarschijnlijk, omdat Hendrikus in het bevolkingsregister 1830 -1839 als 4-jarige vermeld staat.

Later kwam de familie van Agnes op grond van stamboomonderzoek door Jo Versteijnen tot de conclusie dat het waarschijnlijker is dat Petrus van der Doelen, geboren in 1772, de schrijver zou kunnen zijn. Hij was gedoopt in de Sint Jacob en overleed in 1851.

De namen Hendrikus en Petrus zijn bekend in de familie.

De graven van deze familie tot en met Petrus van der Doelen en Maria Bekkers zijn nog te vinden op het kerkhof naast de Lambertuskerk. Ook mijn moeder zal daar begraven worden bij haar man en ouders.

Hans Groenewoud

Beschermheiligen en meer (2)

In de vorige uitgave van "Rosmalla" mocht ik de lezers kennis laten maken met beschermheiligen en meer in het bijzonder met reisheiligen. Ik ben toen uitgebreid ingegaan op de betekenis van deze heiligen voor ons en het nut dat ze hadden voor de mensheid (en voor velen nog steeds hebben!)

Ik schreef dat ik tijdens mijn onderzoek naar de achtergronden voor het artikel kennis maakte met een puur Nederlandse heilige: De Heilige Cunera. In het boek over de beschermheiligen¹ vond ik een aantal gegevens over haar, ook betreffende de legende die al heel lang over haar de ronde doet². Wat schetst mijn verbazing: Het geschiedenisblad "Historiek" publiceerde op 27 juni jl. een uitgebreid stuk over deze Nederlandse heilige in haar nieuwsbrief³. Het verhaal is volgens hun onderzoek toch wat anders en uitgebreider dan in mijn bevindingen.

Men start het artikel als volgt: Cunera is de eerste vrouwelijke heilige van Nederland. Ze wordt onder meer vereerd als beschermheilige tegen ziekten en ongeluk. Volgens de overlevering was Cunera een prinses die in de vierde eeuw na Christus leefde en werd gedood met een wurgdoek. Haar verering is vooral verbonden met de Utrechtse stad Rhenen, waar de

Cunerakerk haar naam draagt. Tot zover komt het verhaal een heel stuk overeen met mijn verhaal. Er wordt echter een heel stuk dieper op haar geschiedenis ingegaan. Ik wil u dat niet onthouden.

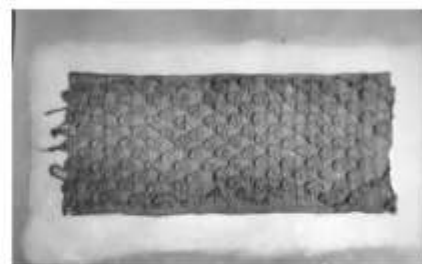

"H. Cunera en H. Ursula op hun boot"

Uit de legende blijkt dat Cunera samen met de H. Ursula ont-snapte aan een door de Hunnen uitgevoerde moordpartij. Wat er bij mijn verhaal in het Beschermheiligenboek niet bijstond was dat de H. Cunera en de H. Ursula samen met duizend maagden (!) in 337 op de terugtocht waren van een bedevaart naar Rome. Tijdens de terugtocht werd het gezelschap echter overvallen door die Hunnen. Zij richtten een verschrikkelijk bloedbad aan. De maagden worden één voor één gedood. Cunera wordt echter gered door een man die in de bronnen "Koning van de Rijn" wordt genoemd. Het leven van de heilige Ursula, wordt aanvankelijk ook gespaard, maar als zij kort hierna weigert het bed te delen met Attila de Hun, doodt men haar alsnog. Cunera is onderwijl door de Koning van de Rijn onder zijn mantel

haar vroomheid dat hij haar op een dag zelfs de sleutel 'van al sinen dingen' schenkt! Gevolg is natuurlijk dat de echtgenote van de koning ernstig jaloers is op Cunera: ze voelt zich achtergesteld. Ze probeert haar op allerlei manieren zwart te maken en uiteindelijk wordt de haat zo groot, dat ze samen met een paar dienstmeisjes Cunera wurgt met een doek.

De koningin maakt haar man wijs dat Cunera door haar familie is opgehaald, maar het bedrog komt al snel uit. De paarden van de koning durven de stal niet te betreden waar men Cunera stiekem heeft begraven. 's Nachts branden er kaarsen in de stal, die, naar men zegt, niemand heeft aangestoken. De koning laat een en ander uitzoeken en zijn mannen vinden het graf. De koning neemt wraak op zijn

"De Wurgdoek"

nares zich uiteindelijk van een berg (mogelijk de Grebbeberg, Donderberg of Laarseberg).

De koning liet Cunera volgens de legende herbegraven op een heuveltje, dat tegenwoordig bekend staat als het Cune-raheuveltje, aan de rand van het tegenwoordige Rhenen. Al snel voltrokken zich rond het graf van de heilige allerlei wonderen. En toen Willibrord het lichaam van de vrouw die hij heilig wilde verklaren drie eeuwen later liet opgraven, trof hij een ongeschonden lichaam aan. De doek waarmee zij was gedood bevond zich nog om haar hals en zou hierna als relik vereerd worden.

Tijdens de terugtocht worden ze overvallen door de Hunnen. Ze richtten een verschrikkelijk bloedbad aan. De maagden worden één voor één gedood.

weggesmokkeld en belandt uiteindelijk in een kasteel in Rhenen. De diepgelovige prinses kiest daar niet voor een leven in weelde, maar besluit zich vooral met geestelijke zaken bezig te houden. Ze vast en bidt veel en stelt haar leven in dienst van de hulp aan de armen. De koning raakt al snel op Cunera gesteld en is zo onder de indruk van

vrouw door haar drie dagen te martelen. De in ongenade gevallen vrouw wordt waanzinnig ten gevolge van de kwellingen. Krankzinnig trekt ze hierna door het land. Omstanders zien hoe de koningin haar haren uittrekt en haar kleren verscheurt terwijl ze ondertussen hard krijst. Volslagen doorge-draaid werpt Cunera's moorde-

Willibrord zorgde ervoor dat Cunera in de kerk een waardiger laatste rustplaats kreeg. Cunera is tegenwoordig beschermheilige van Rhenen en wordt onder meer beschouwd als beschermer van paarden. Eeuwenlang is ze door gelovigen aangeroepen tegen keel-aandoeningen en bij veeziekten. De wurgdoek waarmee Cunera zou zijn gedood wordt sinds de veertiende eeuw genoemd als relik van de heilige. Het koptisch weefsel uit de vierde of vijfde eeuw maakt tegenwoordig onderdeel uit van de collectie van Museum Ca-

tharijneconvent in Utrecht. Het is één van de oudste objecten van het museum. In 1972 werd de doek gerestaureerd. Op het weefsel trof men toen roest- en bloedvlekken aan, waaruit zou

vankelijk vooral bedevaartsoord, maar vanaf een uitbreiding in 1535 ook buurtkerkje. Van 1677 tot 1888 was de Kapel schoolgebouw. Dat gebeurde in die tijd wel meer, zie mijn verhaal "De

de Betuwe en de Veluwe begon aan te trekken. Via het bewaard gebleven rekenboek is de conjunctuur van deze devotie nauwkeurig te volgen. De kapel werd bij het beleg van 's-Hertogenbosch in 1629 zwaar beschadigd, maar kort daarna weer in volle glorie hersteld. Vanwege de politiek-religieuze situatie in de retorsietijd kon er vanaf 1637 geen mis meer in de kapel worden gelezen, ofschoon de pelgrims bleven toestromen. Na 1648 verplaatste de Cuneradevotie zich naar de kapel te Bedaf.

"Heilige Cunera"

blijken dat de sjaal in de loop der eeuwen in de hoop op genezing inderdaad werd aangeraakt. De heilige Cunera wordt vaak afgebeeld als een adellijke vrouw met een sleutel en een wurgdoek. Twee attributen die naar de legende verwijzen.

Ook in onze omgeving is de H. Cunera lange tijd als beschermheilige vereerd¹. Bij de splitsing van wegen in de buurtschap Kaathoven bij Vinkel staat de middeleeuwse kapel van Sint Cunera. De Kapel, gewijd aan de beschermheilige tegen keel- en veeziekten (paarden!), was aan-

school en het onderwijs in de Kruisstraat⁵. De kapel is inmiddels verbouwd tot woonhuis.

Op de site van het Meertens-KNAW-instituut⁶ "Bedevaart en Bedevaartplaatsen in Nederland" vond ik nog de volgende aantekening van Gerard Rooijakkers:

De aan Cunera gewijde kapel te Kaathoven verkreeg omstreeks 1618 een reliek van deze heilige, waardoor de reeds bestaande cultus een sterke impuls kreeg en bedevaartgangers uit onder meer

"Huidige kapel te Kaathoven"
(Foto: Bossche Eencyclopedie)

¹ Jo Claes, Alfons Claes en Kathy Vincke: "Beschermheiligen in de Lage Landen" (2006) Uitg: Davidsfonds Leuven, ISBN 9789077942254

² Idem: pagina 137

³ Nieuwsbrief Maandblad "Historiek" d.d. 27 juni 2025

⁴ Zie: Gerard van de Velden o.praem: "De Cuneradevotie te Kaathoven tot 1648 - de exploitatie van een kapel" (Uitg.: Academia.edu)

⁵ Hans Groenewoud: "De school en het onderwijs in de Kruisstraat": "Rosmalla", 2022 Jrg.52, nr. 2

⁶ <https://www.meertens.knaw.nl/bedevaart/bol/plaats/385>. Op deze site heeft Gerard Rooijakkers heel veel van de topografie, de geschiedenis en de bronnen en literatuur van de kapel beschreven.

Jo Versteijnen

De grote overstroming in 1876

Regelmatig vind ik bij de werkzaamheden in de kelder van Perron-5 nog interessante gegevens uit de geschiedenis van Rosmalen. Dit keer een paar brieven van de burgemeesters van Lith, Empel en Rosmalen aan de commissaris van de Koning.

Gevolg overstroming in 1876 in Rosmalen

De eerste brief was geschreven in 1757 waar toen bij een grote overstroming in Lith de Maasdijk op veel plaatsen doorbrak.

Regelmatig waren er in het verleden veel overstromingen met dijkdoorbraken, waardoor de bewoners in de dorpen langs de Maas het slachtoffer werden. In 1860 was er weer zo'n grote overstroming met veel verlies aan huizen en de mensen moesten vluchten naar veiliger plekken.

In de gevonden brieven richten de burgemeesters van Rosmalen en Empel en Lith zich tot de commissaris des Konings om hun zorg maar ook dank over te brengen.

Aan Zijne Excellentie den Heer Commissaris der Konings in Noord-Brabant

Rosmalen den 17 Maart 1876

Dank Uwe Excellentie:

Ten 1ste Vele dank voor de mij toegezonden

Memorie van de Onghelukkige Ramp
 pen in Schade die dese gemeente van
 Litz Mitsgaders dierelken Ingezetenen,
 door de Woort ghehoorde Hoge Water
 vloed en de Mitsgaders daar
 op gevolgd. Doorbrake der gemijn-
 den Dyke als verder in Schade op
 den Tien den en Elften Februarij
 1757. in Enige volgende Dagen
 veroorzaakt

Fragment uit brief Litz 1757

Rechtshoek van Personen in de van Landbouwen te Brunn
 van Houten. Insek. Ege. Houten

vaartuigen, waardoor verschillende levens van menschen en vee zijn gered en welke vaartuigen nog voortdurend dienst doen en op het oogenblik onmisbaar zijn, weshalve ik zoo vrij zal zijn, die nog tot zoolang hier te houden als noodzakelijk zal zijn, zoo Uwe Excellentie dit kan toestemmen. Ten 2de Voor het mij toegezonden brood, dat ik met ware blijdschap voor de menschen heb ontvangen en waaraan zeer groote behoefte bestaat, want meer dan 3/4 der ingezetenen moet op het

oogenblik bedeed worden.

Sedert woensdag heb ik, ten gevolge van dijkbreuk, niet meer in Hintham kunnen komen; hoe het daar gesteld is, weet ik dus niet. In alle buurten binnen deze gemeente waait de noodvlag of wordt hulp geroepen van de huizen en redding is niet mogelijk, in het kort, Uwe Excellentie, de ellende, die nu heerscht is niet te beschrijven en blijft de wind zoo hevig, en het water wassende zullen noodwendig meer dijkbreuken moeten vol-

gen aangezien ieder voor zichzelf zorgt en de dijken aan zich zelve zijn overgelaten.

De door Uwe Excellentie afgezonden schippers doen voorbeeldig hun plicht maar kunnen alles niet gedaan krijgen, zoodat het te wenschen ware, dat voor enkele dagen nog meer vaartuigen met schippers worden afgezonden.

Ik ben bezig met het bouwen van noodstallen voor vee op de begraafplaats rondom de Kerk en bij de school. Ongeveer 100 zielen zijn in de school opgenomen en elk oogenblik vermeerderd dit getal.

Menschen en vee moeten overal van de huizen gehaald worden, waarvan ze, door de daken uit moeten worden afgemerkt, en om dit spoedig te doen, zijn onze vaarmiddelen niet toereikend.

Slechts één oven kan meer broodbakken, zoodat kan worden nagegaan, .dat de nood bij eene bevolking van circa 2400 zielen, hoog is.

Ik zou Uwe Excellentie reeds vroeger geschreven hebben maar er bestond hoegenaamd geene gelegenheid om de brieven te verzenden. Het water is hier veel hoger dan in 1850 toen de gemeente ook was ingelooopen. De menschen hadden zoowat op die hoogte gerekend en zijn dus nu vreeselijk verrast en zijn radeloos.

Tenslotte, Uwe Excellentie, de ellende en de nood te beschrijven is onmogelijk. Dank de door Uwe Excellentie gezonden hulp, hebben wij voor zoover bekend is, nog geen menschenlevens te betreuren. Steenkolen komen mij te kort, de voorraad is weg of onder water en er is geen gelegenheid om ze te krijgen.

Al de brandzeilen zijn reeds gebruikt tot dak voor beestenstallen, terwijl nog vele stallen moeten overdekt worden en geen zeilen meer, noch stroo voorhanden is.

Massa's menschen zijn op heuvelen gevlucht en roepen daar om hulp, want zij vergaan bijna van honger; het is een toestand om radeloos te worden, daarbij komt nog dat deze personen door de

De vele wielen langs de Empelse dijk getuigen van de vele doorbraken die door de jaren heen plaatsvonden

spoedige vluchting buiten de gelegenheid waren de noodige kleederen mede te nemen zoodat de meesten slechts van ondergoed voorzien zijn en half gekleed dag en nacht in de open lucht moeten blijven. Nuland verkeerd in dezelfde omstandigheden.

De Burgemeester van Rosmalen, w.g. L. van Erp.

Ook de burgemeester van Empel stuurde een soortgelijke brief naar de Commissaris.

Aan Zijne Excellentie den Heer Commissaris der Konings in Noord-Brabant.

Empel 17 maart. 1876 namiddag één uur

Onder dankbetuiging ontvang ik op het oogenblik 50 dekens en 4 Hectoliter steenkolen voor de noodlijdende dezer Gemeente door Uwe Excellentie reeds gisteren afgezonden, die door het stormweder eerst heden zijn aangekomen aan steenkolen is op het oogenblik eene groote behoefte.

Den toestand van de dijken is slecht, vanaf Empel tot de Blaauwe Sluis zijn zij bijna totaal weggeslagen. Van de inwoners van het Slot zijn de laatste op het oogenblik gered, almede het hoornvee, eenige varkens als de storm vermindert zullen wij nog halen, de ellende is groot, maar mijne vreugde nog grooter dat ik mijne arme inwoners aan vaste wal heb. Heden ontvang ik Uwe Circulaire waaruit ik vernam dat eene algemeene Commissie door Uwe Excellentie in het leven werd geroepen ter voorziening in de behoefte werkzaam te zijn.

Evenwel hoop ik, zal Uwe Excellentie mij niet ten kwade duiden, dat eergisteren zich eene Commissie uit deze Gemeente had gevormd, bestaande uit: W.A. Godschalx Burgemeester, H. Smulders Pastoor, P.H. de Bekker Wethouder en A. Scheefurs Armmeester, welke Commissie de liefdadigheid heeft ingeroepen van onze landgenoten voor deze arme Gemeente.

Als deze Commissie alles verantwoord aan de algemeene Commissie zoude dit toch niet tegen het belang zijn van de Algemeene Commissie, of zoude het Uwe Excellentie beter vinden dat deze Commissie ingetrokken werd, mag ik dan beleefd verzoeken hiërop bericht.

De Burgemeester van Empel
w.g. W.A. Godschalx

De vele nog aanwezige wielen langs de Empelse Maasdijk zijn een stille getuige van de vele dijkdoorbraken in het verleden.

Wat zo'n overstroming aan kan richten weten we maar al te goed van de recente overstromingen in bv. Limburg.

Wat voor een ellende gaf het vroeger wanneer het regelmatig voorkwam en de mensen met beperkte middelen hun vege lijf en dieren moesten zien te redden.

Door de overstroming ging meestal ook hun oogst en goederen verloren.

Niet alleen de polder "van der Eygen" maar ook de Vliertse polder tussen Hintham en Den Bosch liep onder water.

Voor de verbinding tussen beide plaatsen werd zelfs een veerpont ingeschakeld met een heus reglement.

Voorzijde van het reglement van het schuitenveer tussen de stad 's Hertogenbosch en de gemeente Rosmalen

Giersbergen en Coudewater

Via onze website kwam er weer een vraag binnen waardoor ik geïnspireerd werd om dit stuk te schrijven. Zoals ook uit artikelen van medeschrijvers blijkt zitten er regelmatig vragen bij die ook bij ons, archiefbewerkers van onze heemkundekring, steeds weer nieuwe vragen oproepen. Achter sommige vragen zit vaak een stukje onbekende geschiedenis van ons dorp.

Dat was ook afgelopen maand weer het geval. We kregen de volgende vraag toegestuurd van Ellen van den Hanenberg. Ze schreef ons het volgende:

Bij het leeg maken van het huis van een familielid heb ik 3 pen-tekeningen van Rosmalen (of omgeving) meegekregen. Het betreft de Lambertuskerk, de Heinis en Giersbergen. Ik wil ze niet kwijt maar ben wel benieuwd naar de oudheid en de tekenaar. Mogelijk materiaal voor de beeldbank van de heemkundekring?

U begrijpt het al: weer een uitdaging voor ons archiefteam. Fijn voor ons was dat Ellen ook al zelf op zoek was gegaan naar de achtergrond van de tekeningen, die bij nader onderzoek etsen bleken te zijn. Ellen ontdekte een aantal verrassende achtergronden, vooral wat betreft de tekening waar Giersbergen op stond aangegeven. Deze kreeg voor haar steeds meer betekenis, omdat deze tekening niets met Rosmalen te maken had maar een verbinding legde met haar ouders die van oorsprong uit Uden-

"Giersbergen"

hout komen, gelegen aan de andere kant van de Loonse- en Drunense Duinen. Ze fietsten vroeger via Giersbergen naar familie in Drunen. Haar vader heeft daarna jarenlang bij de Daniël de Brouwerstichting gewerkt, een GGZ-instelling.

Maar: Giersbergen levert ons nog een verhaal op, dat wel een verbinding heeft met Rosmalen, meer bepaald met onze vroegere GGZ-instelling Coudewater. Via het blog van Ma-

rita van Bussel¹ kwam ik bij het volgende verhaal terecht: "Het geluk van Giersbergen".

Op 18 september 1882, om 7 uur 's ochtends sterft in wat toen nog genoemd werd het "Krankzinnigen-gesticht Coudewater" te Rosmalen Clasina Gubbels. Marita van Bussel kwam op het verhaal van Clasina Gubbels (1819-1882) toen ze het als casus tegenkwam onder de naam "Cl. G. uit Dru." in het "Verslag van het geneeskundig gesticht

voor krankzinnigen "Coudewater" te Rosmalen". Daar was Clasina op achtenvijftig-jarige leeftijd opgenomen wegens mogelijke godsdienstwaanzin. Het opmerkelijke aan haar casus was dat de artsen haar zeer slim vonden. En dat zeiden ze maar zelden over vrouwen. Natuurlijk moest ze wel krankzinnig zijn, anders zou ze niet zijn opgenomen. Daarom, redeneerden de geneesheren, moest het wel door haar intelligentie komen dat zij haar waanzin zo goed wist te maskeren. Clasina gedroeg zich namelijk bijzonder normaal. Ze was vrij stil, dag en nacht rustig, was meegaand, hield zich braaf bezig met de vrouwelijke handwerken – de usance onder vrouwelijke patiënten – en nam haar godsdienstige plichten naar behoren en zonder overdrijvingen waar. Lange tijd was het enige bijzondere wat de geneesheren aan haar constateerden een groot gevoel van verongelijkheid.

Haar broer Wouter heeft haar tijdens haar leven in Drunen in alles gezocht, benadeeld, geplaagd en krankzinnig willen doen voorkomen en onder curatele gesteld om zich zelf te bevoordelen en in het bezit van haar eigendom te stellen. Ze is op het moment van haar overlijden drieënzestig jaar oud. Het blijkt een heel bijzondere vrouw te zijn geweest. Ze heeft in de jaren voordat ze op Coudewater terecht kwam jarenlang in een van de boerderijen op Giersbergen gewoond,

"Bezittingen Clasina en Johanna"

die op de tekening zijn terug te vinden. Ze boerde daar samen met broer Wouter en zus Johanna. In 1866 werd er een boedelscheiding gemaakt. Haar zus en zij behielden de hoeve en meer dan een derde deel van de Loonse en Drunense Duinen, plus diverse uitgestrekte landbouwgronden rondom Giersbergen, zie de kaart van de omgeving waarop in rood is aangegeven wat haar toebehoorde, dus ook de hele stukken heide en duinen.

Wouter kreeg het vee, de gereedschappen en de gronden bij Helvoirt en Cromvoirt (deze gronden staan niet op de kaart). Johanna en Clasina maakten onmiddellijk na de boedelscheiding testamenten op ten gunste van elkaar. Ze trouwden geen van beiden en hadden geen kinderen.

Ik vervolg hier met de bloemrijke taal van het blog van Marita van Bussel:

De jaren scheerden voorbij als een boerenwaluw. Hun haren werden grijs, hun gezichten doorgroefd. Er was heel geleidelijk een kentering in hun contact met andere mensen gekomen, die ze niet goed konden duiden. Voorbijgangers meden hun erf. Knechten namen ontslag. Op de markt wendden mensen zich van hen af. Het was een schok toen de zussen begrepen dat het hun geloof was dat aanleiding gaf tot kletspraat. Toen Clasina kwam vragen of Jan Johannes bij hen in dienst wilde, zei hij eerlijk: "Ik heb rare verhalen over jullie gehoord. Is het waar dat jullie alleen wijwater gebruiken voor de akkers? Dat jullie het vee laten hongeren, omdat het net als jullie vasten

moet? Dat jullie 's nachts bid-dend in nachtgewaad over de velden dwalen?" Jan Johannesse was een sterke knecht met een goede naam. Hij wist wat hij waard was en Clasina wist dat zij zonder knechten zeker failliet zouden gaan. Jan Johannesse trad in dienst, maar bedong een buitensporig loon. Toen Johanna overleed, in 1873, legateerde Clasina zestienhonderd gulden aan haar knecht, en benoemde hem als uitvoerder van haar uiterste wil. Ze gaf hem de bezitneming van al haar goederen. Haar rechterhand beefde zo, die dag dat de notaris kwam, dat ze het document niet kon ondertekenen.

Maar Wouter was een goede landbouwer: hij was geduldig. Hij wist dat de mensen zijn zonderlinge zussen observeerden, soms geamuseerd, maar

meestal met weerzin vanwege hun afwijkende leefgewoonten en godsdienstbeleving. Wouter voedde de verdachtmakingen waar hij kon en wachtte af. Het duurde lang: geruchten zijn een traag maar taai gewas. Inmiddels was Johanna al dood, pas daarna kwam zijn kruid tot wasdom: alle mensen tussen Drunen en Helvoirt wisten met zekerheid dat Clasina in de ban van een hogere macht was. Visioenen zouden al haar handelingen bepalen. "Vrouw Gubbels komt je halen!" riepen moeders om hun kinderen bang te maken. Ze slaat haar mantel om je heen en voert je mee naar de duivel!"

Als ze zich vertoonde op de markt van Drunen bogen vrouwen hun hoofden naar elkaar, met de blik strak op haar gericht. Lippen bewogen in meesmuilende mompeling.

"Heb je 't al gehoord over de veetyfus?" "Nee, wat dan?" "Joris van Spijk, die heeft haar rundvlees gekocht. En nou zijn z'n koeien ziek" "Zie je nou, ze heeft 't vast vervloekt, die heks." Ze trokken hun kinderen bij haar weg. Al wat zij zei, al wat zij deed gaf aanleiding tot geroddel. Zelfs de sierlijke zandpatronen voor de deur, die ze nog elke zondag aanlegde, net zoals haar moeder en grootmoeder dat hadden gedaan, zouden een geheime boodschap aan haar Meester zijn. Pijnlijker nog dan het isolement waarin ze raakte was het besef dat haar bezit verkommerde. Zelfs Jan Johannesse was plotseling verdwenen.

Clasina wendde zich tot haar burens, uitgaande van de traditionele burenhulp. Maar vrouw Van Hulten, in een ver, ver verleden nog haar speelkameraadje, zette de erfhond tegen haar op: "Vraag het uw duivels maar," riep ze over het gegrom en geblaf heen, "wij willen er niks mee van doen hebben." Clasina verkocht haar vee, ver onder de prijs. Gewassen bleven op de velden staan. Alleen menselijke aaseters trippelden nog over haar erf en gronden, om te inventariseren en te onderhandelen over haar bezittingen. Gesprekken over hypotheek en kredieten. Men sprak haar toe: "Schei toch uit met die boerderij. Kom toch stilletjes

"Heinis (in de sneeuw?)"

"Rosmalen"

in de kom van de gemeente wonen." Zij antwoordde moe: "Als ik van Giersbergen aftrek, dan ga ik naar de hel." Zie je wel," zeiden de mensen tegen elkaar, "ze is bezeten."

Uiteindelijk kreeg Wouter het zo ver dat de hele Drunense gemeenschap, inclusief de burgemeester, er van overtuigd waren dat Clasina inderdaad niet normaal was en uiteindelijk krankzinnig werd verklaard en werd Wouter op die manier eigenaar van haar hele bezit². Tot zover het verhaal bij de ets van Giersbergen. De vraag ging over in totaal drie tekeningen. De twee andere betreffen inderdaad Rosmalen. Blijft nog steeds de vraag over wie de tekeningen heeft vervaardigd en uit welke tijd ze ongeveer stammen.

Volgens Ellen moet de ets van "Giersbergen" van na 1952 zijn. Pas in dat jaar kreeg men

daar water via de op de ets afgebeelde waterpomp. In de vorige *Rosmalla*³ werd door Ad van Liempt een stuk geplaatst met de vraag of iemand meer kon vertellen over de van oorsprong Bossche Martinus Weegenaar, schilder, lithograaf en graveur. Hij is ook bekend geworden als vervalser en past in het rijtje kunstenaars zoals destijds Han van Meegeren.

Ik heb de afbeeldingen van de etsen naar Ad gestuurd met de vraag of de handtekening op de etsen mogelijk van Martinus Weegenaar zou kunnen zijn. Dat was volgens hem niet het geval en hij verwees me naar de tekenaar, etser, schrijver en dichter Frans Wolfs (1932) uit Oisterwijk. Via internet kwam ik op de site terecht van Kunsthandel Groenland⁴ uit Best. Daar vond ik inderdaad een tweetal etsen van Frans Wolfs. Frappant hierbij was dat dezelfde

ets van de Sint Lambertuskerk er bij stond, echter bij deze ets ontbreekt de juiste benaming en staat er aangegeven "Brabants dorp". Op de ets van Ellen staat echter heel duidelijk in potlood: "Rosmalen".

1. Marita van Bussel: "Vruger: in de marge van de geschiedenis": www.vruger.nl. Ze heeft toestemming gegeven om het verhaal van haar blog te mogen gebruiken voor de "Rosmalla".
2. Via de site van het BHIC (<https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/genealogische-schatkamer-van-coude-water-rosmalen-gaat-open>) ontdekte ik dat ze veel onderzoek heeft gedaan naar de geschiedenis van de GGZ. Ze heeft via voorgenoemde site de ruim 240 patiënten van Coudewater, uit de periode 1870-1885, weten te identificeren. Hierdoor is het mogelijk om voorouders die in die tijd op Coudewater waren opgenomen, terug te vinden en hun verhaal te leren kennen. Marita heeft uitgebreid online archiefonderzoek voor haar blog gedaan. Via het Streekarchief Langstraat, Heusden en Altena kon ze de notariële akten inzien. Met name het document over de boedelscheiding was heel interessant. Hierdoor kon ze Clasina's bezit in kaart brengen
3. Ad van Liempt: "Een Rosmalense vervalser", *Rosmalla*, jrg. 33, 2023, nr. 2, blz. 29-31.
4. <https://kunsthandelgroenland.nl/Grafiek.htm>

Michiel van Heumen

We hebben na het verschijnen van nummer 2 van *Rosmalla* weer enkele reacties binnengekregen. Peter der Kinderen reageerde nog op de foto's die in de rubriek Foto onbekend (6) in nummer 1 werden geplaatst. Hij vermoedt dat het jonge meisje dat daar op de foto staat, Miet Timmers (1922-2011) is, uit de aannemersfamilie Timmers. Miet was getrouwd met Bertje Swanenberg (1918-1996) en samen dreven ze jarenlang café het Gildehuis.

Peter wist nog een persoonlijke noot toe te voegen: "Aan Miet heb ik nog een fles champagne verloren omdat ik met haar wedde dat ik vóór mijn dertigste getrouwd zou zijn. Was niet gelukt!!" Verder plaatste Peter der Kinderen nog een kanttekening bij de foto van het gezelschap dat poseert voor een vrachtvliegtuig van de KLM. Jo Versteijnen heeft in nummer 2 (pagina 22) de namen genoemd van het overgrote deel van de mannen en vrouwen die op die foto staan. Nr 31 is Jan Verstegen, maar Peter meldt: "ik dacht heel sterk aan Pietje van Grada Verstegen, de man van OJC in de Dorpsstraat."

Op de foto van een jongen met zijn drie oudere zusjes in de fotorubriek Foto onbekend (7) reageerden Harry Heijmans en Tiny Kappen. Beiden informeerden ons dat het hier kin-

deren betrof uit het gezin van Driek en Mina Heijmans-Verhagen. De arbeider Hendrikus Heijmans (1887-1967) huwde in Rosmalen in 1916 Wilhelmina Verhagen (1894-1982). Van rechts naar links staan op de foto Ciska (Francisca, 1918-1994), Antje (Antonia, 1922-2010), Bertha (Elizabeth, 1923-1994, gehuwd met Jan Eijkemans) en Jos (Adrianus, 1926-2012, gehuwd met Joke van Lokven). Het jongste kind van het echtpaar Heijmans-Verhagen, Harry (Hendrikus Cornelius, 1928) staat niet op de foto. Gezien het vorenstaande vermoed ik dat de foto rond 1930 is gemaakt. Driek

en Mina Heijmans woonden aan de Oude Baan 10 (tot invoering van de straatgewijze huisnummering in 1955 D 138), een huis dat Driek in 1924 bouwde. Raadpleging van de tekening

bij de originele gemeentelijke bouwvergunning uit 1924, levert geen gelijkenis op met het huis dat op de foto op de achtergrond staat. Wim Boselie vraagt zich af of dit huis mogelijk het huis zou kunnen zijn van Kee van Oers in de Dorpsstraat (tussen café De Beer en woonhuis Joke van Uden).

Op de portretfoto van de onbekende jonge Rosmalense vrouw kwamen geen reacties binnen.

Ronald van Grinsven/marleyart stuurde ons weer twee nieuwe foto's uit het heemarchief.

De ene is een stijlvolle huwelijksfoto gemaakt in een studio, vermoedelijk in de jaren dertig. De andere is een portretfoto van een jong meisje met een mooie strik in een schoollokaal, daterend van ná de Tweede Wereldoorlog? Wie van de lezers weet wie ze zijn?

U kunt uw reactie, ook voor wat betreft de foto's uit vorige rubrieken, weer sturen naar:
info@heemkundekringrosmalen.nl

Rosmalla

De volgende uitgave
verschijnt:
december 2023

